

EEN EN ANDER OMTRENT ONZE
PREDIKANTEN TE SMIRNA IN DE 2^e HELFT
DER 17^e EEUW,

DOOR

W. E. VAN DAM VAN ISSELT.

Naar aanleiding van de noodzakelijkheid tot uitbreiding en verbetering van het Nederlandsche hospitaal te Smirna en den bouw van een nieuwe kerk aldaar, gaf eene Commissie uit onze kolonie te Smirna, die de voor de verbouwing en den bouw vereischte gelden hoopte bijeen te brengen, in Juli 1903 een oproep met voorafgaand geschiedkundig overzicht uit, getiteld: „De Nederlandsche Protestantsche Kerk en het Nederlandsch Nationaal Hospitaal te Smyrna”. Voorzitter dier Commissie was onze toenmalige Consul-Generaal aldaar, Jhr. Mr. J. E. de Sturler, Secretaris-Penningmeester de Heer W. F. H. van der Zee.

Naar aanleiding van dit geschrift, en wellicht door enkele leden der Commissie beïnvloed, verschenen in de eerste jaren na 1903 in verschillende tijdschriften artikelen over onze zoo oude nederzetting in de Levant, onze kerk en ons hospitaal te Smirna. In het tijdschrift „Op de Hoogte” van 1905 vindt men een uitvoerige en levendige

beschrijving van Smirna en zijn Hollandsche kolonie door Maurits Wagenvoort ¹⁾. „Neerlandia” gaf in 1905, 1908 en 1910 verschillende artikelen over onze kolonie te Smirna en hare geschiedenis, den bouw en de inwijding van het gemoderniseerde Wilhelmina-hospitaal en de inwijding van het nieuwe kerkgebouw ²⁾. In laatstgenoemd jaar schreef Ds. M. A. Perk in „Gustaaf Adolf” een uitvoerige geschiedenis van onze kerk te Smirna ³⁾. Behalve aan het zooeven genoemde geschrift van De Sturler-Van der Zee, werd daartoe veel ontleend aan een „Notice sur l'Eglise Protestante Néerlandaise de Smyrne par le Consul R. J. van Lennep, datée de 1882”, en opgenomen in het „Bulletin de la Commission de l'Histoire des Eglises Wallonnes”, T. IV, 3^{ème} livraison, 1890, blz. 253 en v. Over verschillende aantekeningen en gegevens nopens onze kolonie te Smirna beschikkende, inzonderheid over het tijdvak van 1660 tot 1690, omtrent hetwelk alle gegevens te Smirna door de aardbeving aldaar van 1688 verloren zijn gegaan, acht ik het wel van belang om die, welke onze predikanten en de kerk te Smirna betreffen, hier kort mede te deelen, voor zoover zij strekken kunnen tot aanvulling van de hiervóór genoemde geschriften, inzonderheid van het chronologisch ingerichte der Heeren Jhr. de Sturler en Van der Zee c. s.

Bij resolutie van de Staten-Generaal dd. 27 Maart 1660 werd Gerard Smits tot consul der Nederlandsche natie te Smirna benoemd. Hij was de tweede Hollandsche consul onzer Levantsche nederzetting — en niet de eerste, zooals het geschrift-De Sturler vermeldt — daar hij onzen eersten Hollandschen consul Michiel du Mortier, te voren koopman aldaar, opvolgde, die bij resolutie van Hunne Hoog Mog. dd. 8 Jan. 1657 was benoemd en den Griek Duca di

1) *Op de hoogte*, 1905, blz. 27, 89 en 153.

2) *Neerlandia*, 1905, blz. 221 en 229 (Maurits Wagenvoort); 1908, blz. 117 en 163 (beide over de inwijding van het Wilhelmina-hospitaal in de kerk te Smirna); 1910, blz. 70 (Ds. M. A. Perk).

3) *Gustaaf-Adolf-vereeniging*, 1910, blz. 69 e. v. Met 4 platen en bronnenopgave.

Giovanni verving ¹⁾. Bij dezelfde resolutie als Smits werd Ds. Thomas Coenen tot predikant te Smirna benoemd. Bij die resolutie werd gevoegd eene „Instructie voor den Predikant Thomas Coenen, gaende nae Smyrna 't samen met den consul Smits" ²⁾. Hij was onze eerste predikant aldaar. Opdracht werd hem gegeven tot het stichten van eene Hervormde Kerk en van eene gemeente onder de Nederlanders te Smirna, het bezoeken van zieken, enz. Tusschen Smits en Ds. Coenen werd in Sept. 1661 een particulier contract gesloten.

Het reizen ging in dien tijd niet vlug, en men bereidde zich ook kalm op zulk een verre reis voor. Smits zette eerst 26 Febr. 1662 te Smirna voet aan wal, en met hem vermoedelijk dus ook Ds. Coenen. Indien onze kolonie te Smirna zich reeds in Sept. 1660 tot de Classis van Amsterdam wendde met verzoek om het tot stand komen van een betere regeling van de betaling van de predikanten te helpen bevorderen, zooals het geschrift-De Sturler vermeldt, kan dit geenszins een gevolg zijn geweest van de te Smirna opgedane ervaring, zooals men het daar doet voorkomen. Weldra ontstonden er echter tusschen consul en predikant oneenigheden, die tot aan het aftreden van eerstgenoemde in 1668 voortdurend aanhielden. Zij liepen voornamelijk over de uitbetaling van Ds. Coenen's traktement. De consul moest nl. uit de hem toekomende consulaatrechten (rechten op den handel) het tractement van den predikant betalen, hem huisvesten en voor een gebouw zorgen tot het houden der godsdienstoefeningen. Bedoelde uitbetaling vond echter ongeregeld, soms niet plaats. Uit een resolutie der Staten-Generaal dd. 8 Maart 1663 blijkt, dat Smits op eigen gezag alle uit- en ingaande waren en koopmanschappen boven het gewone recht à $1\frac{1}{2}\%$ nog met 1 per mille extra belaste en daarenboven het betalen van het tractement

1) Du Mortier was een Hollander. Na zijn aftreden woonde hij o. a. in of nabij 's-Gravenhage (Febr. 1687).

2) Volledig afgedrukt bij Van Lennep, *Bulletin*, bijlage IV: Instructie in 10 punten. De predikant moest o. m. verbinding houden met de Classis van Amsterdam en éénmaal per jaar aan haar verslag uitbrengen.

van den predikant der natie op den hals wilde schuiven. Daarom werd Smits gelast, het teveel ontvangene den kooplieden terug te betalen en het salaris van den predikant uit zijn gewone inkomen te bestrijden. De resolutie van 22 Sept. d. a. v. voegde hieraan nog toe, dat Smits en Coenen zich in der minne moesten verstaan omtrent het tractement, aan laatstgenoemde te betalen; mocht men het daarover niet eens kunnen worden, dan zouden de Staten-Generaal het bedrag vaststellen. Werkelijk deden zij dit bij hun resolutie van 5 Juli 1664 ¹⁾. Daar het hun uitmissiven van den predikant te Smirna gebleken was, dat Smits de resolutie van 22 Sept. t. v. niet nakwam, gelastten zij hem om den predikant per jaar 500 zware en wichtige realen van achten uit te keeren (f 1250).

Behalve met den predikant kon Smits het ook met onze natie te Smirna niet vinden. Den 29^{sten} Jan. 1666 schreven de Directeuren van den Levantschen handel te Amsterdam (D. L. H.) aan Hunne Hoog Mog., dat Smits zich van den beginne af „zoo imperieus, superbe en capricieus comporteerde, alsof hij 't eenenmale souveryn en van niemand dependent was". Hij kwam de orders van Hunne Hoog Mog. niet na en betaalde evenmin het tractement van den predikant, dat uit de consulaatrechten bestreden moest worden. Een verdere grief was, dat Smits den predikant niet met de noodige waardigheid behandelde. De Directeuren van den Levantschen handel stelden met het oog op alle oneenigheden voor, om Smits te ontslaan, temeer, omdat de termijn zijner 3-jarige benoeming al ruim één jaar overschreden was en hij geen verzoek tot Hunne Hoog Mog. gericht had, om gecontinueerd te worden. Deze remonstrantie vormde de naaste aanleiding tot Smits' ontslag; bij resolutie van 1 April 1666 werd Jacob van Dam, secretaris der Directie, tot consul te Smirna benoemd.

Zijn eerste uitreis naar de Levant maakte Van Dam in gezelschap van onzen nieuw benoemden resident te Constantino-

1) Het geschrift-De Sturler maakt ten onrechte melding van een resolutie der Staten-Generaal van 5 Juli 1663.

pel, Joris Croock en den voor die plaats bestemden predikant, Ds. Isacus Schetser, die door dien resident was benoemd, zonder dat D. L. H. in die keuze gekend waren. Hem was bij resolutie van Hunne Hoog Mog. dd. 5 Aug. 1666 bevolen een predikant mede naar Constantinopel te nemen, „wiens tractement ende onderhoud sal comen tot lasten van de commercie, in de Levant gedreven wordende”. Dat die last was verstrekt, was een gevolg van het voorstel van D. L. H. dd. 31 Juli t. v., hierop gegrond, dat „alle publicque Ministers van desen Staet buyten 's lands, ende onder deselve mede den Consul tot Smirna met een predicant voorzien waren”. Te Ragusa (Dalmatië) beleefde het reisgezelschap een groote aardbeving, waarbij de resident en Ds. Schetser om het leven kwamen, terwijl Van Dam alles verloor, zoodat hij zich genoopt zag eerst naar het vaderland terug te keeren om zich opnieuw volledig uit te rusten ¹⁾. Zijn tweede uitreis, thans geheel over zee ondernomen, maakte Van Dam in gezelschap van den nieuwen resident Justinus Colyer ¹⁾ en den nieuw benoemden predikant te Constantinopel, Ds. Eduard Danckerts, dien wij later te Smirna zullen zien optreden.

In zijn niet bekroond antwoord op een prijsvraag, in 1889 door het Provinciaal Utrechtsch Genootschap uitgeschreven, zegt Mr. A. H. H. van der Burght nopens de predikanten te Constantinopel: „De benoeming geschiedde sedert 1667 steeds door D. L. H., nadat deze den candidaat over een vrij gekozen of door hen aangegeven tekst hadden hooren preeken. Na 't jaar 1678 werd deze benoeming aan de goedkeuring der Staten-Generaal onderworpen, welke steeds gegeven is” ²⁾. Blijkbaar is eerstgenoemde nieuwigheid derhalve ingevoerd met de benoeming van Ds. Danckerts.

1) Een en ander door mij beschreven in de *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde*, Vierde Reeks, Deel VI, blz. 78 e.v.

2) A. H. H. van der Burght, *Prijsvraag*, blz. 168. Het antwoord berust in het gemeente-archief te Utrecht en geeft een goed algemeen overzicht van de geschiedenis van onzen Levanthandel. Van de hand van denzelfden schrijver is ook de inventaris (met geschiedkundige aantekeningen) van het archief van den L. H. (Algemeen Rijksarchief).

Op 9 Dec. 1667 schreven D. L. H. aan Colyer te Livorno, hoe de insolentiën van consul Gerard Smits nog dagelijks toenamen. Hij had den predikant, met wien hij nog steeds overhoop lag, openlijk gezegd, dat hij de orders van den Staat niet wilde nakomen. D. L. H. verzochten Colyer nu om, zoolang hij met Van Dam te Smirna zou samen zijn, hem zóó te steunen en te bevestigen, dat alles behoorlijk geregeld was, eer hij naar Constantinopel doorreisde. Denzelfden dag zonden zij Van Dam, ook naar Livorno, een brief met den last om Smits niet uit Smirna te laten vertrekken, eer hij Ds. Coenen volledige voldoening zou hebben gegeven.

Den 12^{en} April 1668, derhalve ruim 2 jaar na zijn benoeming, kwam Van Dam, vergezeld van onzen resident, behouden en wel ter reede van Smirna aan. Hij nam dadelijk het consulschap van Smits over. Als hoofd van onze kolonie te Smirna had hij nu voortaan het toezicht op den predikant en de kerk. Hierdoor, en tevens door de speciale opdracht van D. L. H., was de quaestie tusschen Smits en Ds. Coenen een der eerste zaken, die zijn aandacht vroegen. Reeds den dag, volgende op zijn ontschepping, ontving Van Dam van Coenen een memorie, waarin hij zeide, 3 jaar en 2 maanden tractement van Smits te vorderen te hebben ¹⁾. Den 12^{en} Mei d. a. v. zond Van Dam aan H. H. M. het vonnis van resident en consul, recht doende namens de Staten-Generaal in de zaak Coenen-Smits. Laatstgenoemde was veroordeeld om tot het oogenblik van zijn aftreden als consul aan Ds. Coenen 500 wichtige realen van 8^{ten} per jaar als tractement uit te keeren, waarvan af te trekken de mondkost en inwoning, door Coenen in het consulaire huis genoten en op 200 realen 'sjaars vastgesteld, alsmede hetgeen Coenen reeds van den ex-consul genoten had.

Smits legde zich niet bij dit vonnis neer, wat Van Dam wel vermoed had. Den 7^{en} Juni 1668 schreef laatstgenoemde

¹⁾ Zie over deze quaestie, behalve de corr. uit Smirna, uitvoerig van Lennep, *Bulletin*, blz. 254, noot.

aan D. L. H., dat Smits appelleeren wilde, doch resident en consul hadden hem dadelijk beduid, dat dit niet ging, daar zij beiden door H. H. M. als hunne commissarissen in deze zaak aangesteld waren. Smits had toen een memorie ingediend, waarin hij zeide, dat het hem onmogelijk was Coenen te betalen, daar de natie bij het betalen harer verschuldigde consulaatrechten te veel gefraudeerd had ¹⁾. Van Dam geloofde dit laatste wel, want Smits had hem tal van notitiën getoond van waren, waarvan hij den tol had betaald, doch die later nimmer bij hem aangegeven waren, om er zijn consulaatrecht van te trekken. Colyer en Van Dam hadden „dien goeden man” gaarne aan zijn recht geholpen, doch hij had geen bewijzen en de natie bleef halsstarrig ontkennen. Bij dezelfde gelegenheid zond Van Dam en aan de Staten-Generaal en aan D. L. H. een memorie van Ds. Thomas Coenen, waarin deze de beschuldigingen van Smits weerlegde, als zou hij, Coenen, een contractbreker zijn. Deze „korte deductie” van den predikant dd. 7 Juni 1668, mede om aan te toonen, waarom hij indertijd zijn reis naar Smirna met consul Smits aangevangen had, doch onderweg achtergebleven was, ligt in de corr. van Van Dam uit Smirna (1668). Daaruit blijkt nog, dat Coenen aan het einde van zijn vierde dienstjaar weer geen geld van den consul Smits gekregen had. Hij had toen den kooplieden verzocht het af te houden van de door hen te betalen consulaatrechten, waarop Smits gezegd had, den predikant te doen vastzetten! Den 15^{en} Juli 1668 was de zaak weinig gevorderd en schreef Van Dam zoowel aan H. H. M. als aan D. L. H., hoe de oud-consul Smits nog altijd niet de resolutie van resident en consul over de betaling aan Ds. Coenen gehoorzamen wilde, daarbij steeds uitvluchten zoekend. Van Dam vreesde, dat Coenen's geduld eindelijk uitgeput zou raken, en Smits wilde het tot 't uiterste laten komen, ja tot beslag leggen en publiek doen ver-

1) Dit protest van Smits ligt in zijn corr. uit Smirna van 1668.

koopen van zijn huisraad. Ten langen leste echter legde Smits, strijdensmoede, het hoofd in den schoot en kort daarna ook voor goed ter ruste. Den 8^{en} Jan. 1669 schreef Van Dam, hoe Smits eindelijk in de kanselarij het geld betaald had, waartoe hij door Van Dam, nadat deze op Smits' verzoek een tweede vonnis tegen hem uitgesproken had, in het proces tegen Ds. Coenen veroordeeld was. Het talmen van Smits was grootendeels voortgekomen uit geldgebrek. Van Dam was verheugd, dat die zaak eindelijk afgewikkeld was: „De moeylykheden, fastidiën en onrusten, die ick met dese sake hebbe gehad, sijn soo veel, dat se niet om te geloven souden wesen, alsoo het twee seer harde en aendringende parthyen sijn, den eene met aenhouden en den anderen met excipieren en uytstel soecken”. De noodige contanten waren Smits ten slotte uit medelijden door de kooplieden onzer natie gegeven. Was dit niet geschied, dan ware het geëindigd met de volvoering van Ds. Coenen's dreigement en was de inboedel van Smits verkocht. Deze laatste trok zich alle moeilijkheden zoodanig aan, dat hij den 15^{en} Januari 1669 te Smirna als ambteloos burger overleed. Volgens Van Dam's schrijven van den 23^{en} d.a.v. werd hij begraven met groote statie, gelijk zijn voormalige charge dat meebracht: onder het blazen der trompetten en het lossen van het geschut van wel 30 schepen, ter reede liggende, waaronder ook Fransche en Engelsche, alsmede uit Genua en Ragusa. De verkoop van zijn boedel bracht later niet zóóveel op, als hij schuldig was geweest, o. a. aan den predikant, zoodat deze nog goed van zijn vordering afgekomen was.

Aan een reis, den 19^{en} Juli 1668 door Van Dam en 12 leden der Nederlandsche natie uit Smirna op verzoek van resident Colyer naar Constantinopel ondernomen, om dezen vandaar naar Adrianopel te begeleiden tot het aanbieden van zijn geloofsbrieven aan den Grooten Heer (Sultan) werd o. a. deelgenomen door Ds. Coenen. Die reis, hoe belangrijk en hoe kostbaar ook, leverde ten aanzien van den predikant weinig bijzonders op, zoodat zij

hier verder stilzwijgend voorbijgegaan wordt. Men was in juist 3 maanden uit en thuis ¹⁾).

Weldra ontstonden nu echter moeilijkheden tusschen den nieuwen consul en Ds. Coenen, andermaal over de tractementsregeling. Den 5en Mei 1669 schreef Van Dam daarover zoowel aan D.L.H. als aan de Staten-Generaal. Eerstgenoemden hadden Van Dam geschreven, dat hij, evenals de vorige consul, uit zijn consulaatrechten den predikant moest betalen. Toen nu Van Dam één jaar te Smirna was, had Ds. Coenen hem gevraagd om zijn tractement, hetgeen de consul geweigerd had te betalen, omdat hij daarmede niet bezwaard was in de commissie (benoeming of instructie), hem door de Staten-Generaal verleend. Van Dam haalde in beide brieven de geheele zaak Smits-Coenen op. Hangende die quaestie had hij, nog secretaris der Directie te Amsterdam zijnde, moeten zoeken naar een resolutie der Staten-Generaal, waarbij de consulaatrechten verhoogd zouden zijn, opdat de consul voortaan den predikant betaalde. Van Dam herinnerde zich nog zeer goed, hoe er toen niets gevonden was. En wat het betalen van Ds. Coenen door consul Smits betrof, dit was een particulier contract tusschen hen beiden geweest. Smits had eertijds aan H.H.M. verzocht een predikant naar Smirna te mogen medenemen (blijkbaar voor rekening van den Staat), doch had dit niet kunnen verkrijgen. Daarop had hij met toestemming van den president-burgemeester van Amsterdam en van de Classis een predikant meegenomen voor zijn eigen huis. Dit was indertijd geschied op particulier contract, buiten H.H.M. om en had eigenlijk niet zóó mogen gebeuren. Aan Ds. Coenen was destijds toegezegd: vrije mondkost en overtocht naar Smirna; voorts een tractement van f 600, vrije tafel en logis, alles voor rekening van Smits. Na eenigen tijd waren de quaestiën tusschen beiden zoo hoog gelooopen, dat H.H.M. Smits gelast hadden om

¹⁾ Zie omtrent deze reis de reeds aangehaalde *Bijdragen*, Vierde Reeks, Deel VI, blz. 100—108.

Ds. Coenen jaarlijks 500 wichtige realen van 8^{ten} te betalen. Van Dam zeide nu aan D.L.H., dat het voor hem niet aanging om van zijn wisselvallig tractement jaarlijks dat bedrag te betalen. De tijden waren destijds redelijk goed — „redelijk” ter zake van het vele valsche geld, dat de consul ontving — doch er konden ook magere jaren komen. Dat had o. a. Smits zelf ondervonden. Tijdens den Engelschen oorlog ¹⁾ ontving hij niet zóó veel, dat hij daarvan huishouden kon. Aan de Staten-Generaal schreef Van Dam er nog bij, dat in geen der resolutiën, waarbij hij benoemd was of waarnaar daarbij verwezen werd, met een woord melding was gemaakt van het salarieren van den predikant. Ook had Van Dam niet verzocht er een te mogen medenemen, en hij drong er daarom op aan, dat hem die nieuwe last niet mocht worden opgelegd. Wel achtte de consul het voor de uitlegging der Heilige Schrift, enz. dienstig, dat er te Smirna een predikant was. Het gehoor bestond er te allen tijde uit ongeveer 30 Nederlanders. Bovendien kwamen er Nederlandsche konvooien en schepen. Met het oog op een en ander verzocht Van Dam, dat H.H.M. de quaestie definitief wilden regelen; het salaris daarbij te doen betalen door den Staat.

De Directeuren van den Levantschen Handel gingen niet met Van Dam's zienswijze mede. Bij hunne missive dd. 23 Aug. 1669 schreven zij hem, hoe er bij zijn benoeming tot consul geen veranderingen gebracht waren in den toestand van het consulschap. Ook Van Dam moest derhalve den predikant betalen. Het consulaatrecht was juist door H.H.M. verhoogd, opdat de consul dat doen zou en uit de verhooging eenige presenten aan de Turksche autoriteiten geven kon. De resolutiën der Staten-Generaal dd. 22 Sept. 1663 en 5 Juli 1664, hiervóór aangehaald, wezen duidelijk daarop ²⁾. Desniettegenstaande hadden

1) N.l. den tweeden Engelschen oorlog van 1665 tot 1667.

2) Genoemde resolutiën had ook Ds. Coenen aangehaald in zijn klacht dd. 4 Mei 1669 aan D. L. H., die deze op 12 Juli bij de Staten-Generaal aanhangig maakten.

Directeuren nog de meening van H.H.M. gevraagd, die bij resolutie van 24 Juli 1669 onder verwijzing naar die van 8 Maart 1663 en 5 Juli 1664 bepaald hadden, dat het vastgestelde tractement van den predikant te Smirna uit de consulaatrechten moest betaald worden. Genoot die predikant de vrije tafel van den consul, dan kon van zijn tractement van f 1250 's jaars f 400 afgehouden worden. Den 23^{en} November 1669 had Van Dam deze resolutie der Staten-Generaal ontvangen, en sprak hij aan D.L.H. de hoop uit, dat het tractement van den predikant wat mocht gemodereerd, en door hem slechts voor een gedeelte zou behoeven gedragen te worden. Een gelijkkluidende brief van Van Dam ging dien dag naar de Staten-Generaal, waarin hij, behalve de vrije tafel voor den predikant of f 400, voor dezen een tractement van f 600 voorstelde, „gelyck de predicanten van de Heeren extra-ordinaris ende ordinaris Ambassadeurs ende andere Ministers van desen Staet buyten Lants, mitsgaders die van den Resident Coljer tot Constantinopel waeren genietende”. Het gevolg van dit verzoek was, dat de Staten-Generaal bij hun resolutie van 7 Maart 1670 het tractement van den predikant te Smirna terugbrachten tot f 600 en vrije tafel bij den consul of wel tot f 1000 zonder vrije tafel. Het geheel bleef echter ten laste van den consul.

Coenen, wiens tractement voorheen in totaal f 1250 had bedragen, was met deze vermindering in het geheel niet ingenomen en klaagde erover aan D.L.H., die bij hunne missive van 14 Aug. 1670 aan H.H.M. zijn verzoek overbrachten, om het oude tractement te mogen genieten, zooals dat bij de resolutiën van 5 Juli 1664 en 24 Juli 1669 geregeld was. Coenen had hierbij aangevoerd, dat hij te Smirna, waar een Hollandsche kolonie was en Hollandsche oorlogs- en koopvaardijschepen kwamen, een zwaarder dienst had dan te Constantinopel, waar de predikant alleen te zorgen had voor den resident en diens bedienden. Hij beweerde voorts te Smirna met het verminderde bedrag niet te kunnen uitkomen. H.H.M. deelden de bezwaren blijkbaar niet, want den 16^{en} Sept. 1670

bepaalden zij bij resolutie het tractement van den predikant te Smirna op f 600, benevens kost en inwoning bij den consul, die tevens een geschikt lokaal voor het houden der godsdienstoefeningen beschikbaar moest stellen. Eenige jaren later, toen het tractement van den predikant uit de inmiddels ingestelde „kas van de commertie” moest worden voldaan, werd het zelfs tot f 300 teruggebracht ¹⁾.

Er zijn bewijzen dat de verhouding van Coenen ook met Van Dam niet bijzonder goed was. Tweedracht en hevige twisten waren destijds trouwens in onze kolonie in de Levant aan de orde van den dag. Op 12 Juni 1670 brachten D. L. H. klachten over Van Dam, die er uit Smirna tot hen gekomen waren, aan hem zelf over. Een daarvan was, dat Van Dam, als vertegenwoordigende de Nederlandsche natie te Smirna, geen goed voorbeeld gaf inzake den godsdienst, ook geen ijver betoonde om Gods Woord aan te hooren, doch daarentegen des Zondagsmiddags velen van de natie aan tafel noodigde, en hen daardoor uit de kerk hield ²⁾. Wel waarschijnlijk is het, dat Ds. Coenen rechtstreeks de hand in die klacht heeft gehad, hoewel Van Dam doorgaans het meest met een deel der kooplieden overhoop lag.

Van Dam beantwoordde alle klachten den 23^{en} Sept. 1670 uit Constantinopel, waarheen hij op verzoek van onzen resident een dienstreis had gemaakt. Wat de quaestie nopens den godsdienst betreft — zijn huis zou des Zondags vol geweest zijn, terwijl er slechts 3 à 4 menschen in de kerk waren — Van Dam sprak er zijn verbazing over uit, dat men zulke „frivole” zaken naar patria schreef. Des consuls stelregel in zijn huishouding was, om in de week doorgaans 3 of 4 goede schotels te hebben, waarop ieder welkom was, die hem geliefde te bezoeken. Dit gebeurde dikwijls in de week, maar zelden of nooit

1) *Resolutie Staten-Generaal*, 19 Maart 1676.

2) Kort vóór zijn vertrek uit Smirna, n.l. 2 Juni 1671, schreef Ds. Coenen aan de Classis van Amsterdam: «Ik heb getrouwelijk mijne instructie opgevolgd om twee keeren des Zondags te preeken».

's Zondags. Dan at hij meestal alleen, waarover hij reeds menigmaal zijn beklag gedaan had, wat een ieder te Smirna bekend was. Wel had hij eens op een Zondagmiddag 5 of 6 van de oudsten der natie ten eten gehad, doch daarbij was predikant Coenen zelf geweest. Van Dam gaf toe, dat hij des Zondags wel eens in de middagkerk ontbrak, doch dan deed hij zijn „devoiren” thuis door lezen in de Heilige Schrift en het zingen van psalmen. Ook gebeurde het wel, wanneer er konvooien lagen, dat hij de kapiteins te logeeren had; gingen deze dan niet naar de middagkerk, dan kon hij hen niet alleen laten zitten. Van Dam kon de menschen niet dwingen om ter kerke te gaan; met alle reverentie meende hij zelfs, dat men dit niet doen mocht. „Hoe dikwijls gebeurt het niet in 't Vaderland, dat de magistraatspersonen op Zondagmiddag bij elkaar en vroolijk zijn!” Den schrijver der „novelles” was dit alles wel degelijk bekend. Waarom, aldus Van Dam, was deze — intien hij het broederlijk had willen behandelen en er werkelijk fouten waren gemaakt — niet eerst bij Van Dam gekomen om hem daarop te wijzen? Duidelijk gaf de consul te kennen, dat de dominé zelf de klager was; deze had ook Colyer over de zaak geschreven. Van Dam vond de handelwijze niet overeenkomstig de Heilige Schrift; de dominé „had zich daartegen groffelijk vergrepen”. Van Dam had er Coenen zelf over gesproken. Deze ontkende in zeer heftige termen erover naar patria te hebben geschreven, doch aan zijn „gealtereert gemoet” kon men wel zien, dat, wat hij zeide, niet waar was. Van Dam merkte hierbij op, dat Ds. Coenen ook niet altijd even stipt was. Den Zondag, toen hij bij Van Dam aanzat, taalde de dominé niet naar den predikstoel, hoewel niemand hem daarvan terughield. Een anderen Zondag was Van Dam door Groeninx uitgenoodigd om mede te gaan zeilen; toen men gereed tot vertrekken was, kwam Ds. Coenen en wilde met alle geweld mee. Blijkbaar had de gastheer daarin geen zin; er waren toen zeer heftige woorden gewisseld en Groeninx had, op de kerkdeur wijzend, gezegd: „Dominé,

daar is de plaats, waar gij wezen moet. Weet gij wel, dat het Zondag is?" Coenen had toen toch niet den predikstoel beklommen, hoewel de natie reeds begon op te komen. Ook was hij wel voor zijn plezier naar Scio of elders er op uit geweest en dan den Zondag maar uitgebleven. Van Dam voegde daaraan toe: „Gelijck ick hiervoren hebbe geseyt, ben ick een persoon des vreedes en moeye mij niet geern met een andersmans saken en daarom is 't mij leet, dat ick U. Ed. met deze tedieuze verhalen moete importuneren". Hij zag er zich echter toe genoodzaakt, waar hij onjuist beschuldigd was door iemand, die daartoe geen recht had. Coenen had allang een geldquaestie loopen met een ouderling; jaren had die zaak gerust, doch één maand geleden was zij vóór Van Dam gebracht. Er waren toen tusschen den predikant en zijn ouderling „enorme onfatsoenlyke en picquante discoursen gevoerd". De dominé had den ander uitgescholdden voor „een dief, een schelm, een guit, een traiter, een fielt, een jood", enz. Laatstgenoemde beschikte over een soortgelijk vocabulair, want hij had den dominé voor een „handelaar met valsch geld, voor een pest, een oproermaker, roervinck, twistrock" enz. uitgemaakt, er bij voegende, dat het te wenschen ware, dat hij, dominé, nooit te Smirna gekomen was en dat de natie dan in vrede met de consuls zou hebben geleefd. Dit alles was ten huize van Van Dam voorgevallen in tegenwoordigheid van eenigen der natie en van alle bedienden van Van Dam en met zulk een geschreeuw en getier, dat, als deze hen niet gescheiden had, zij elkaar zeker te lijf zouden zijn gegaan. Later verweten zij elkaar luidkeels nog de schandelijkste dingen, de een boven op de galerij staande, de ander beneden op straat, zoodat een ieder, ook in huis, het hooren kon. Die geschiedenis had in geheel Smirna grooten indruk gemaakt. Ds. Coenen had iets tegen Van Dam en had tegen een zekeren Laurens gezegd: „Wilt gij met mij tegen den consul aangaan? Wij zullen hem dan wel dwingen". Van Dam zond nu een authentieke copie van Laurens' verklaring over, die deze in het bijzijn van

Coenen gedaan had en desgewenscht met eede wilde sterken.

Vermoedelijk was het leven te Smirna voor 'Ds. Coenen door al deze moeilijkheden niet zeer aangenaam. In een missive van D. L. H. dd. 4 Dec. 1670 aan Colyer schreven zij, dat de onlusten tusschen Van Dam en Coenen zouden ophouden, daar laatstgenoemde aan D. L. H. en aan den kerkeraad om ontslag had verzocht, wat hem was toegestaan. In zijn plaats hadden D. L. H. verkozen Ds. Hermanus Menslage, „wesende een vreedlievent persoon en van goede studie, vroom godtsaligh van leven, die met het a.s. convooi van commandeur Van Meeuwen naar Smirna zal vertrekken”. Ook blijkt uit een missive dd. 3 April 1671 van D. L. H. aan Van Dam, hoe aan den predikant Thomas Coenen ontslag was verleend en in zijn plaats benoemd „Hermannus Menslage ¹⁾, een zwager van den vice-admiraal van der Hulst zaliger” ²⁾. Volgens het geschrift-De Sturler zou Coenen reeds in 1669 „in arren moede” aan de Classis om ontslag verzocht hebben. Van Dam had de bewuste missive reeds 31 Mei ontvangen, wat buitengewoon vlug was, en schreef D. L. H. dien dag, hoe hij te hunnen respecte en wegens zijn eigen gemoed en vredelievendheid alles met Ds. Coenen had bijgelegd. Van Dam twijfelde echter, of dat tot aan het vertrek van Coenen zoo blijven zou, gezien 's mans „woelachtigheid”.

De nieuwe predikant deed niet lang op zich wachten, want zooals uit een onderschrift d.d. 13 Juli 1671 op een brief van Van Dam dd. 1 Juli t. v. blijkt, was Ds. Menslage den 4^{en} Juli welbehouden met ons konvooi ter reede van Smirna aangekomen. Hij logeerde in het consulaire huis en was door Van Dam in zijn huis ontvangen „met zoodanig fatsoen als de waardigheid van zijn ambt en de

1) Aldus teekende hij zelf. In brieven van D. L. H. heet hij meer-malen: Mentslager.

2) Deze predikant, die slechts zeer kort te Smirna in functie was en toen overleed, wordt in het geschrift-De Sturler niet genoemd. Volgens bijlage IX van de reeds genoemde Prijsvraag was hij reeds 30 Dec. 1670 door D. L. H. benoemd.

uiterlijke zeer goede, zoete, liefelijke, bevallige en aantrekkelijke minen, wesen ende contenance meriteren, geenszins twijfelende, of het innerlijke komt daarmede t'eenenmale overeen". Van Dam verwachtte dan ook, dat men over en weer zeer goed zou accordeeren. De nieuwe dominé had den vorigen dag zijn eerste predicatie gedaan en alle toehoorders verستeld doen staan, „zoo doorboud, doorkneed en vol studie" was zijn preek geweest. Den 5^{en} Juli had Van Dam aan Coenen, die zich den 13^{en} op een Engelsch schip inscheepte, een afscheidsmaal gegeven, dat „vroolijk en vriendelijk" begon en eindigde, en waaraan zijn opvolger derhalve vermoedelijk mede heeft aangezeten.

Onze kolonie te Smirna mocht haar nieuwen predikant niet lang bezitten en leed in hem een groot verlies. Den 2^{en} Nov. 1671 schreef Van Dam, hoe Ds. Menslage dien dag overleden was na een hevige koorts van 27 dagen, waarmede velen te Smirna toen te strijden hadden. Zijn dood was door allen met groot leedwezen vernomen; hij was zeer bemind door zijn omgang, manier van doen en leven, en zijn uitstekende gaven in het prediken; ook was hij door en door geleerd, „soo datter nae alle apparentie wat ongemeens van hem soude geworden en te verwachten geweest sijn". Van Dam verzocht 'nu om een ander vreedzaam en zachtzinnig predikant, deelde het testament van den overledene mede, waarbij diens beide zusters met uitsluiting van hun broeder tot universeele erfgenamen werden benoemd, en verzocht D. L. H. om zijne zuster „meijuffrouw de weduwe Van der Hulst" in zachte termen het verlies te willen berichten. Den 15^{en} d. a. v. zond Van Dam haar een beschrijving van de ziekte, het sterven en de begrafenis van haren broeder ¹⁾.

Inmiddels was voor de Levant het vraagstuk aan de orde gekomen om aan resident en consul in plaats van de wisselvallige ambassaat- en consulaatrechten uit den

1) Bijlage IX van de Prijsvraag stelt den dood ten onrechte op 20 November.

handel vaste salarissen toe te kennen ¹⁾. In een memorie „tenderende tot redres van de negotie en navigatie tot Constantinopolen en Smirne”, bij remonstrantie dd. 6 Sept. 1670 aan H. H. M. ingediend, stelden D. L. H. voor om den resident in totaal f 20.000 toe te kennen, waarvan te betalen logement en tafel van den predikant, zooals ook bij de Engelschen gebruikelijk was, benevens diens tractement à f 600. Verder werd voorgesteld, om den consul Van Dam 2500 L. D. of f 6250 jaarlijks te geven „zonder eenigen last als alleen mede te geven de vrije tafel voor den predikant, benevens diens huisvesting en bekwame plaats tot oefening van den godsdienst. Het tractement van den predikant te Smirna zou dus blijkbaar uit de, naar het voorbeeld der Engelschen in te stellen „kas van de commertie”, betaald moeten worden. Een soortgelijk voorstel werd gedaan in de remonstratie van D. L. H. van Dec. 1671 aan de Staten-Generaal, een eerste ontwerp-reglement voor resident, consul en Nederlandsche natie in de Levant inhoudende, en bij een nader voorstel tot regeling van de tractementen, door D. L. H. dd. 20 Juli 1674 ingediend, toen voor den resident f 18.000 werd noodig geacht, doch overigens alles als in de remonstrantie van 6 Sept. 1670 bleef.

Hangende deze zaak, die eerst in 1675 door de Staten-Generaal werd afgedaan, dienden D. L. H. hun bij remonstrantie van Dec. 1671 aan de regeerders van Amsterdam een eerste ontwerp-reglement voor resident, consul en natie in de Levant in. Daarin werd niets omtrent den godsdienst vermeld; de regeling der tractementen werd voorgeslagen als bij de rem. van 6 Sept. 1670. Den 8^{en} Dec. 1673 boden D. L. H. een volledig ontwerp-regeeringsreglement voor de Levant in 24 artikelen H. H. M. aan ²⁾. Het 22^e handelde over den godsdienst en luidde: „De predicanen tot Constantinopolen en Smirne respective sullen des Sondaghs op

1) Zie het artikel dienaangaande van mijne hand in de *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde*, Vierde Reeks, Deel VI, blz. 379 e. v.

2) Zie *Bijdragen*, Deel VI, 389 e. v.

een bequame uur en bestemde plaets gelyck hier te lande en elders gebruyckelyck is voor de gemeente predicken en haren Godsdienst exerceren, en schoon den heer resident ofte Consul in 't particulier ofte met hare familie niet present, ofte van huys ware dat echter op de gestelde uur met het predicken van Godts woort sal voort gevaren werden". In zijn consideratiën dd. 25 Nov. 1674 nopens dit ontwerp achtte Van Dam een dergelijke bepaling wel op haar plaats, hoezeer niet bepaald noodig, daar het bepaalde reeds sedert jaren te Smirna in acht genomen werd.

Hoewel er na dien nog meer malen, vooral door Van Dam, op vaststelling van een dergelyk reglement is aangedrongen, hebben de Staten-Generaal het nimmer vastgesteld, en is dus tot 28 Oct. 1791 van kracht gebleven het zeer beperkte reglement, door H. H. M. dd. 24 Juli 1658 vastgesteld en bij resolutie van 3 Nov. 1662 gewijzigd. Het eerste gewaagde niet van den predikant, omdat er toen te Smirna nog geen was, terwijl de wijziging van 1662 de consuls in het algemeen gold, en niet speciaal de Levant. Ook werd daarin niets vermeld omtrent het bestuur of de predikanten. Wel kwam, zij het na veel delibereren en heen- en weerschrijven, de regeling der vaste tractementen tot stand, en wel bij resolutie der Staten-Generaal van 7 Oct. 1675. De resident kreeg bij die gelegenheid f20.000 per jaar, waarvan o. a. te verschaffen logement en tafel aan den predikant, benevens f600 tractement. De consul te Smirna zou voortaan jaarlijks uit den handel 4000 wichtige realen van 8^{ten} of f10.000 genieten. Daarvan was hij gehouden huisvesting en vrije tafel te geven aan den predikant aldaar, benevens een „bequame plaets tot oeffeninge van den Godtsdienst"; de overige kosten, en dus ook het tractement van den predikant, te betalen uit de ingestelde kas van den handel. Daar de grootte van diens tractement niet genoemd werd, bleef het blijkbaar ongewijzigd.

Inmiddels was eindelijk een nieuwe predikant voor Smirna benoemd. Bij hun missive dd. 9 Nov. 1674 schreven D. L. H. aan Van Dam, hoe zij Ds. Eduardus Danckers

te Constantinopel aldaar gedemitteerd hadden ¹⁾ en hem weder ²⁾ benoemd tot predikant te Smirna ³⁾. Hij zou echter eerst aldaar komen, wanneer hij te Constantinopel was afgelost. Waarom onze nederzetting te Smirna na den dood van Ds. Mentslager (2 Nov. 1671) zoolang van een eigen predikant verstoken is gebleven, blijkt niet. Den 18^{en} Mrt. 1675 bedankte Van Dam de D. L. H. voor deze benoeming, onder mededeeling, dat zij hem aangenaam was. Colyer echter nam Danckerts zijn verzoek om overplaatsing zòd kwalijk en liet dat zòd merken, dat de predikant, gelijk van Dam op 20 Juni 1675 aan D. L. H. schreef, door ongesteldheid zijn dienst bijna niet kon waarnemen. Bijna één jaar later was Ds. Danckerts blijkbaar nog niet te Smirna in functie, want 2 Mei 1676 schreef Van Dam aan D. L. H., hoe nu alles tusschen Colyer en dien predikant inzake zijn overplaatsing naar Smirna op een goeden voet en vergeten was.

Bleef men derhalve te Smirna zeer lang verstoken van een eigen herder, toch werd er af en toe gepredikt, nl. door den predikant, die met onze oorlogsschepen of onze konvooien meekwam. Daaronder is er één, nl. Ds. Gerardus Croesen, die onzer kolonie te Smirna bijzonder goede diensten bewezen heeft. Hij kwam als „bedienaer des goddelycken woorts op de Staten oorlogh schepen onder den Hoogh edele Heer Jonk. Engel de Ruyter, den schout bij nacht” ⁴⁾ op 29 Aug. 1675 met 4 oorlogsschepen en 4 koopvaarders ter reede van Smirna aan, terwijl 2 andere koopvaarders van dat konvooi reeds enkele dagen te voren aangekomen waren. Met toestemming van den Schout bij Nacht en op verzoek van Van Dam had Ds. Croesen een paar Zondagen achtereen in de Hollandsche kerk te Smirna

1) Hij was met resident Colyer den 25^{en} Mei 1668 te Constantinopel aangekomen.

2) Dit staat er letterlijk. Voorzoover mij bekend, was Ds. Danckers tevoren niet te Smirna werkzaam geweest.

3) Volgens het geschrift-De Sturler zou Ds. Danckers eerst in 1675 benoemd zijn. Bijlage IX der Prijsvraag vermeldt echter, dat de benoeming den 29^{en} April 1675 bij res. door H. H. M. is *goedgekeurd*.

4) Zoon van Admiraal M. A. de Ruyter.

gepreekt en al spoedig de oneenigheden vernomen, welke er sinds eenige jaren tusschen den consul en een deel der natie bestonden. De dominé trad bemiddelend tusschen beiden, haalde dié kooplieden, die nog onwillig waren, op één na over, en daar ook Van Dam zich dadelijk tot een verzoening bereid verklaarde, vond deze op 13 Sept. 1675 in bijzijn van des consuls broeder, Mr. Johan van Dam, oud-gouverneur van Banda en Amboina, plaats. Ds. Croesen had daarop in de kerk te Smirna het heilig avondmaal bediend, waarbij beide partijen en ook genoemde broeder hadden aangezeten ¹⁾.

Door moeilijkheden met de Turksche autoriteiten over de tollën, en vertraging met het lossen en laden werd de lichtijd van het bewuste konvooi, na ingewilligde verzoeken aan den vice-admiraal de Ruyter, telkens verlengd. Ds. Croesen heeft vermoedelijk tijdens den lichtijd van het konvooi, die tot in de tweede helft van Nov. 1675 heeft geduurd, een reis ondernomen. Althans uit den inhoud van een in 1907 door de Koninklijke Bibliotheek aangekocht, van hem afkomstig „Album amicorum” kan men afleiden, dat hij, na zijne afwezigheid, nog slechts van ⁵/₁₅ tot 17 Nov. te Smirna is geweest. Op 14 Nov. schreven zoowel consul Jacob van Dam als diens oudste broeder, Mr. Johan van Dam, in dit album. De dominé bevond zich op het schip „Tijdverdrijf”, gecommandeerd door Schout bij Nacht Engel de Ruyter, en had tijdens zijn verblijf te Smirna gelogeerd bij onzen koopman Cornelio van Laer.

Eerst 22 Juli 1676 kwam de nieuwe predikant voor Constantinopel, Ds. Andreas Forestier, den 8^{en} Aug. 1675 door D. L. H. voor 5 jaar benoemd ²⁾, en te voren predikant te velde, te Smirna aan met het konvooi onder de kapiteins De Wit en Van der Dussen, waarmede ook Jacob van der Marct, benoemd tot thesorier te Smirna,

¹⁾ Zie meer uitvoerig mijne verhandeling in de *Bijdragen*, Deel VI, lz. 342, 343.

²⁾ Prijsvraag, bijlage IX.

aldaar ter reede aankwam. Den 4^{en} Aug. d. a. v. schreef Van Dam aan D. L. H., hoe die predikant te Smirna in het Hollandsch en het Fransch gepreekt had. Hij scheen een persoon te zijn van zeer goede gaven en van beleefden omgang. Binnen een paar dagen zou hij met een karavaan, derhalve over land, naar Constantinopel verder reizen. Daar hij tot aan zijn bestemming kosteloos reisde, had Van Dam hem het geld tot voortzetting van zijn reis vanaf Livorno uit de „gemeene kasse” gegeven. Wij zullen later zien, dat D. L. H. hiermede niet accoord gingen.

Nauwelijks te Constantinopel aangekomen, ontstonden er tusschen den resident en zijn dominé de vreemdste moeilijkheden; Ds. Danckerts was inmiddels den 15^{en} Aug. 1676 van Constantinopel naar Smirna vertrokken, waar hij den 29^{en} d. a. v. aankwam ¹⁾. Den 24^{en} Dec. 1676 schreef Van Dam aan D. L. H., hoe er uit Constantinopel bericht gekomen was, dat de resident den nieuw aangekomen predikant Ds. Andreas Forestier voorloopig in het prediken had geschorst en hem zijn tafel ontzegd. De natie te Smirna vond het een publiek affront, een bedienaar van het Heilig Evangelie aangedaan in het gezicht van de Katholieke, Grieksche, Armenische, Joodsche en Turksche religiën en natiën.

Tezelfder tijd (23 Dec. 1676) schreef ook Ds. Danckerts het te Constantinopel gebeurde aan D. L. H. Hij trok partij voor zijn ambtgenoot en gaf Colyer geheel de schuld. Hij vreesde al dadelijk, dat men de moeilijkheden in patria zou willen oplossen door beide predikanten van standplaats te doen ruilen, temeer, daar Smyrna Forestier wel toelachte. Daarom schreef Danckerts erbij, dat hij in een ruiling „om geen goed van de weerelt sou kunnen verstaen”. Hij ging nu in zijn tiende jaar van zijn verblijf in de Levant, en wilde wel voor 1 of 2 jaar een „keer” naar het vaderland maken, indien Ds. Forestier dan zoolang zijn ambt te Smirna waarnam.

1) Prijsvraag, bijlage IX.

Forestier, wien door Colyer diens gebied ontzegd was en die weldra naar Smirna vertrok, was ook wel daarvoor te vinden, zooals uit zijn schrijven van 6 Mei 1677 aan D. L. H. blijkt. Hij zeide, aan consul en natie welgevallig te zijn, en verzocht daarom „bij provisie” aangesteld te worden. 10 Nov. 1678 was hij nog te Smirna, zonder evenwel de begeerde plaats gekregen te hebben.

Wat er voorgevallen was, leert men verder kennen uit een brief, dien Colyer den 24^{en} Dec. aan Van Dam schreef ¹⁾. De resident verklaarde zich zeer verwonderd over het optreden van den nieuwen predikant en vol grieven over diens „maximes”. Het scheen wel, alsof hij Colyer in de kerkelijke zaken alle verachting wilde aandoen. Het begon op 10 Oct., toen hij zonder de minste waarschuwing een frisch en gezond kind van iemand, die wegens zijn schulden uit de Hollandsche kolonie geweken was en zich onder de bescherming van Frankrijk bevond, aan huis was gaan doopen, dit zonder dat het kind ziek was. Colyer had dit geval laten loopen, omdat hij wist, dat Ds. Danckerts indertijd van het klassikaal bestuur machtiging ontvangen had om kinderen, in doodsnood liggende, aan huis te doopen. Verder had Ds. Forestier beloofd om een paar, waarvan de 3 geboden in de kerk geproclameerd waren, aan huis te zullen trouwen. Colyer, dit vernomen hebbende, was dadelijk naar den predikant gegaan en had hem ten slotte, na op de ordonnantiën en gebruiken gewezen te hebben, verboden het huwelijk buiten de kerk te voltrekken. De predikant had slechts smadelijke woorden voor den resident gehad en het huwelijk toch aan huis voltrokken. Over de deswege ontvangen vermaning had de predikant tegen Colyer zoodanig „geëxtravangeerd en zijn respect te buiten gegaan, dat hij eer leek een mensch met furie dan met reden gepossiedeert”. „Ik hang

1) Voorts ligt er een geheele bundel over deze quaestie vóórín de correspondentie uit Constantinopel van 1676/78.

slechts af van de Classis; ik heb mijn doen niet aan U te verantwoorden", enz. Colyer had hem als een vader, een broeder en een vriend behandeld en hem doen beloven, niet weer aldus te handelen, eer het gevoelen van den Staat in dezen gevraagd en vernomen was, doch later had de predikant gezegd, dat, als de gelegenheid zich voordeed, hij opnieuw aldus zou handelen. Ziende met goedheid 't niet te kunnen vinden en dat de magistrale achtbaarheid totaliter onder den voet werd getreden, had Colyer hem geschorst en zijn huis ontzegd ¹⁾. Daarna was het nog veel erger geworden. Ds. Forestier zocht nu particuliere samenkomsten te houden, bescherming van Engeland te krijgen en in de Engelsche kerk te preeken. Voorts had hij zich, als zijnde een geboren Franschman ²⁾, in de Fransche kanselarij laten inschrijven en een paspoort gevraagd. Om de bewuste protectie te krijgen, had hij de contanten van de kerk medegenomen en aan een handelshuis de verdere gelden van de kerk opgezegd, die het op intrest had. Ook het register van de kerk had Ds. Forestier medegenomen, terwijl hij door een excommunicatie van Colyer de kroon op het werk gezet had! Deze wist niet, waar de dominé gebleven was; het gerucht liep, dat hij weggereisd was. Dit gerucht bleek later juist; Forestier vertrok naar Smirna, waar hij nog geruimen tijd verbleef. Colyer vroeg Van Dam, bij den aangehaalden brief advies, waaruit deze laatste de vrijmoedigheid putte om den resident zijn gevoelen „in deze verwerde zaak" te doen kennen; hij deed dat bij een schrijven van 5 Jan. 1677, waarin hij den resident in eenigszins krasse termen schreef over het schorsen van den pas aangekomen predikant. Ook de natië te Smirna had die daad met groote verwondering en ontroering vernomen; zij stuitte een ieder tegen de borst, „verwekt veel murmuratie en geeft aanleiding tot verscheiden wonderlijke discoursen". Beter

1) Volgens bijlage IX van de Prijsvraag was F. den 17^{en} Nov. 1676 door Colyer geschorst.

2) Hij was afkomstig uit Montpellier.

dan de door Colyer uitgesproken straf had Van Dam een vermaning of geldboete geoordeeld. Dan had Ds. Forestier alleen geleden; nu waren er zoo vele verslagen zielen, daar zij de „hemelsche manna” moesten missen. Colyer had den predikant bij schriftelijke acte ook zijn tafel ontzegd. Van Dam wees er hierbij op, dat de predikant pas door D.L.H. ten koste van veel geld uitgezonden was. Ook moest men in een Turksch land altijd voor het uiterlijk van den godsdienst zorgen. De consul bracht hierbij in herinnering „welke dedain, affronten en moeilijkheden” hijzelf had moeten ondergaan van Ds. Coenen, o. a. door diens brief aan den resident vol beleedigingen over Van Dam; voorts door diens complotten tegen hem; zelfs had Coenen in Van Dam's tegenwoordigheid „zeer seditieus en extravagant” publiek tegen den consul gepredikt. Van Dam had derhalve heel wat meer termen om den predikant te schorsen. Hij wees er voorts op, hoe in patria, waar de H.H. Staten en Burgemeesters in dezen souverein waren, zij, alvorens een zeer schuldig predikant te schorsen, dezen meermalen schriftelijk waarschuwden. Van Dam was steeds op deze wijze tegen Ds. Coenen opgetreden en had het daarmede zoover gestuurd, dat die predikant uit zichzelf en in vriendschap uit Smirna vertrokken was, zonder dat te Smirna daardoor aan Turken, Joden en anderen de minste ergernis gegeven was. Door aldus op te treden had Van Dam zichzelf veel geruster gevonden en aan de andere zijde den tegenstander overtuigd. Van Dam had alles vergeven, en het door zijn geduld zóóver gebracht, dat er thans te Smirna een algemeene verzoe-ning en ook goede harmonie tusschen hemzelf en de natie bestond. „Godt is altijd by de oprechten van harten, en als een mans wegen den Heere behagen, soo maeckt hy syne vyanden tot vrinden.... 't Is waer, alle besoeckingen, alsse jegenwoordigh is, en schijnt geen saecke van vreugde te wesen, maer nadehant geeft se van sich een vreedzame vrucht der gerechticheyt dengene, die daerdoor geoeffent worden”.

Een afschrift van dezen uitvoerigen brief zond Van

Dam den 10den Febr. 1677 aan D.L.H., waarbij hij het gebeurde te Constantinopel een „droevige en publieke scheuring, en een opschorting van den uiterlijken godsdienst” aldaar noemde. Van Dam gaf daarbij duidelijk te kennen, dat hij in dezen op de hand van den predikant was en sprak zijn vermoeden uit, dat deze ook aan D.L.H. een attestatie onder eede gezonden had van vier kooplieden, die door Colyer met straffen en ruïneering bedreigd waren, indien zij den predikant langer in godsdienstige of kerkelijke zaken aanhoorden ¹⁾).

In de quaestie Colyer-Forestier kreeg de resident ten slotte gelijk. Behalve de doop en het trouwen buiten de kerk zullen daartoe wel hebben bijgedragen Colyer's klachten over het particuliere leven en de gedragingen van Forestier, zelfs in des resident's eigen huis en tegenover zijn naaste omgeving. Colyer noemde geen namen, doch uit een personalia-klapper van den L. H. ²⁾ blijkt, dat Ds. Forestier zelfs Colyer's dochter lastig viel. Zijn Zuidelijk bloed speelde hem blijkbaar parten. Bij hunne missive dd. 24 Juni 1678 werd den predikant door D.L.H. medegedeeld, dat hem ingevolge resolutie van H.H.M. van den 20sten t. v. ontslag verleend was ³⁾. Dat zij, bij de behartiging der geestelijke belangen, toch ook de meer materiele niet uit het oog verloren, bewezen D.L.H. door hun schrijven dd. 20 Mei 1677 aan Van Dam. Daaruit bleek, dat de nieuw benoemde predikant te Constantinopel, Ds. Forestier, daarheen meer dan f 1200 verreisd had, hoewel hem voor zijn transport slechts f 300 was toegestaan. O. m. had hij vanuit Livorno een pleiziertochtje naar Rome gemaakt en dit in rekening gebracht. D.L.H. maakten bezwaar hem die gelden te betalen. Hem werd nu in totaal f 600 toegestaan, terwijl hij de overige ruim f 600 aan den thesorier Van der Marct moest terugbetalen. Hij

1) Zij is van 29 Nov. 1676 en ligt in het geheele dossier Colyer-
Forestier vóór de correspondentie uit Constantinopel van 1676.

2) Archief L. H. No. 280.

3) Prijsvraag, bijlage IX.

had dus blijkbaar zijn reisgeld reeds te Smirna in ontvangst genomen.

De vervanging van Ds. Forestier te Constantinopel kwam den 19^{den} Sept. 1678 in de Staten Generaal. Toen werd tot zijn opvolger benoemd Ds. Henricus Mierkens, gewezen predikant te velde ¹⁾. Tevens werd toen een voorstel van D.L.H. dd. 12 t. v. behandeld om tot rust en orde tusschen resident en predikant te Constantinopel (het voorstel handelde in werkelijkheid ook over Smirna) een soort reglement vast te stellen. Dit voorstel, om consideratie en advies gezonden aan de H.H. van de zee, luidde in het kort als volgt:

1^o. De predikant wordt gemachtigd om 2 medestanders uit de natie te kiezen en samen daarmee den kerkeraad te vormen.

2^o. De predikant te Constantinopel zal niet alleen zijn van den resident, doch van resident en natie samen.

3^o. De predikanten te Constantinopel en te Smirna mogen buiten het huis van resident of consul zijn, en hun eigen kost doen. Die ministers zouden den predikant daarvoor dan f400 per jaar te goed doen, „hebbende den predikant Do. Thomas Coenen eertyts tot Smirna volgens res. van H. H. M. dd. 7 Mrt. 1670 soo veel voor syn eygen kosten genoten”.

4^o. Crimineele proceduren mogen door de overheid slechts tegen den predikant worden aangegaan met toestemming van H. H. M.

5^o. De resident noch zijn familie mogen den predikant disrespect aandoen; doch ook omgekeerd niet. Zij moeten elkaar zoodanige eer bewijzen, als ieder volgens zijn ambt en bediening toekomt.

6^o. De predikant te Constantinopel mag bij gelegenheid ook preeken bij H. H. ambassadeurs van Engeland en andere gezanten van den Hervormden Godsdienst.

1) Hij bleef geruimen tijd te Constantinopel, want ultimo Febr. 1684 schreef de thesorier Van der Marct uit Smirna, hoe Ds. Mierkens, op reis van Constantinopel naar Jerusalem, met een Engelsch schip van Smirna naar Jaffa vertrokken was.

De Staten-Generaal beslisten bij hun resolutie van 4 Oct. 1678 op deze voorstellen, met welke zij ten deele medegingen. Zij bepaalden bij deze resolutie, gegeven op verzoek van Ds. Henricus Mierkens, gewezen predikant te velde (en nieuw benoemd predikant te Constantinopel) en van D. L. H. „tot rust en eendracht tusschen den resident te Constantinopel en diens predikant, mitsgaders tot onderhout van een goede ordre in de kercke” het volgende ¹⁾:

1^o. De predikanten te Constantinopel en te Smirna moeten met resident of consul en de lidmaten uit de gemeente 3 van de bekwaamste aanstellen, waarvan 2 ouderlingen en één diaken. Samen met den predikant vormen zij den kerkeraad.

2^o. De predikant moet allen mogelijken ijver aan den dag leggen bij catechisatiën, bezoeken en het vermanen van de gemeente.

3^o. Des Zondags moet de predikant op een bekwame plaats preeken; hiermee ook voort te gaan, indien resident of consul en familie niet aanwezig zijn.

4^o. Resident en consul moeten zorgen, dat den predikant „gants geen cleynigheyt” worde aangedaan.

5^o. Het tractement van predikant Mierkens, hem door den resident uit te betalen, zou ingaan op 23 Sept. 1678, toen M. als zoodanig aangenomen was. Indien de predikant zijn residentie buitenshuis verkoos en eigen kost deed, zou hij daarvoor per jaar f 400 extra ontvangen.

Ook Ds. Danckerts begon naar patria te verlangen. Op 6 Nov. 1678 verzocht hij een „keer” naar het vaderland te mogen doen voor een paar jaar, na tevoren een ander in zijn plaats gesteld te hebben. Hij was toen reeds 11 jaar in het Oosten (eerst te Constantinopel), en er was derhalve blijkbaar niets gekomen van zijn in 1677 voorgenomen reis, toen Van Dam den 24^{en} Aug. aan den secretaris der Directie Van Grol schreef, hoe hij 24 L. D. verschuldigde port zou meegeven aan Ds. Danckerts, die naar Europa ging.

1) Dit reglement werd in 1699 ook voor Aleppo toepasselijk verklaard.

Den 22^{en} Jan. 1679 had de predikant van D. L. H. een reglement voor de kerk te Constantinopel en ten deele ook voor die te Smirna — blijkbaar H. H. M.'s resolutie van 4 Oct. 1678 — ontvangen. Daarbij was aan den nieuw benoemden predikant te Constantinopel, Ds. Mierkens, de vrijheid toegestaan om zijn verblijf te mogen nemen buiten het huis van den resident, waarvoor Colyer hem dan f400 moest geven. Danckerts vroeg iets soortgelijks nu ook voor zichzelf. Er was daarvoor z.i. veel meer grond, want de predikant te Constantinopel was bestemd om „den Heiligen Dienst des Woorts” waar te nemen in de familie van den resident, Danckerts daarentegen was de predikant van de geheele gemeente. „Doch het schynt, dat ik altyt het ongeluk hebbe, dat waer ik ben, altyt moet wonen by de Magistraet”. Ook hij stond derhalve met den consul niet op al te besten voet. De predikant hoopte wegens zijn voortdurende ziekte weldra voor 5 à 6 jaar te mogen repatrieeren, zoolang een ander te Smirna stellende. Hij geloofde, dat zijn ziekte voornamelijk ontstaan was uit „chagrin, dat geschept hebbe uit d'oneenigheyt des consuls en natie”, n.l. die over het „in train brengen” van het in 1675 voor de Levant ontworpen formulier ¹⁾. De tweedracht was thans tot in de kerk doorgedrongen. Een groot deel der leden nam geen deel aan de Heilige Communie. Dit zal wel zoo blijven, voegde de predikant erbij, en licht verergeren, zoolang de tegenwoordige consul alhier blijft. Op 18 Aug. d. a. v. schreef Danckerts, dat het kwaad nog zeer toegenomen was: alle kooplieden weigerden den van hen gevorderden eed te doen. De oneenigheid strekte „tot groote ergernisse van de kerk en nadeel van het gemeen”.

Intusschen was tot den terugkeer van Ds. Danckerts besloten. Op 7 Juli 1679 schreven D. L. H. aan H. H. M.,

1) Oneenigheden tuschen consul Van Dam en de natie, welke aanhielden tot Mei 1680 en door mij beschreven zijn in de *Bijdragen*, VII, blz. 289 e. v.

hoe eerstgenoemde, voortdurend ongesteld zijnde, „demissie” had bekomen om te mogen repatriëeren. Directeuren bevalen in zijn plaats aan Ds. Abrahamus Weerde, destijds te „Vollendam” ¹⁾. Deze was blijkbaar door zijn voorganger ingeleid, want hij verzocht om zijn logement en tafel te mogen houden buiten het huis van consul van Dam, mits daarvoor van den consul f400 ontvangend, gelijk door H. H. M. bij resolutie van 7 Mrt. 1670 aan Ds. Thomas Coenen was toegestaan. Genoemde Weerde(n) is korten tijd daarna door D. L. H. op order van H. H. -M. als zoodanig aangesteld.

Den 7^{en} Mrt. 1680 kwam Ds. Abraham Weerden als opvolger van Danckerts uit het vaderland te Smirna aan en werd den 10^{en} d.a.v. door zijn voorganger bij de gemeente ingeleid. Laatstgenoemde vertrok na den 20^{en} Maart, kwam den 2^{en} Oct. 1680 in de vergadering van D. L. H., daar hij ook nog iets te reclameeren meende te hebben en was binnen een week daarna overleden. In strijd met zijn oorspronkelijk verlangen nam Ds. Weerden zijn intrek bij Van Dam. Zijn verblijf te Smirna kenmerkte zich niet door oneenigheden met den consul of de natie. Den 1^{en} Oct. 1683 vroeg hij aan D. L. H. om te mogen repatriëeren en dat de Classis een ander bekwaam en bejaard persoon in zijn plaats mochten stellen. Hij diende te Smirna thans in zijn 5^e jaar en had van den Graaf van Stirum aanbieding gekregen om predikant te worden in zijn Graafschap Bronckhorst, en wel te Borculo. Daar Weerden naar het vaderland verlangde, had hij dat aanbod aangenomen. D. L. H. stonden Ds. Weerden's verzoek den 29^{en} Dec. 1683 toe.

Op 4 April 1684 gaven zij aan Ds. Henricus Francken, den 29^{en} Mrt. t. v. door hen op de gewone voorwaarden voor 5 jaar aangesteld, een brief mede voor consul, thesorier, assessoren en verdere natie te Smirna. Uit een brief van den thesorier Van der Marct dd. 23 Sept. 1684 uit Smirna

¹⁾ In de bewuste bijlage IX staat, dat hij op 28 Juni 1679 door D. L. H. is aangesteld.

blijkt, dat de nieuwe predikant Francken er den 7^{en} Aug. met een Engelsch schip aangekomen was. Den 13^{en} d. a. v. werd hij door zijn voorganger in de kerk geïntroduceerd. Ds. Weerden dacht met het eerstvolgend konvooi te vertrekken en is inderdaad omstreeks 1 Oct. 1684 afgereisd. De nieuwe predikant scheen iemand „van zeer goeden ommevang en studie”. Van der Marct had één tafel met hem, daar de predikant op last van den consul zijn logement buiten diens huis had moeten nemen.

Ook met dezen predikant schijnt te Smirna alles rustig verlopen te zijn. Een merkwaardig avontuur beleefde Ds. Francken in 1685, toen hij met den thesaurier en eenige kooplieden uit Smirna een reis naar de Zeven Kerken wilde maken ¹⁾. Den 8^{en} Oct. vertrok men, voorzien van een reiscommandement-barath van den consul, en van verschillende aanbevelingsbrieven op de plaatsen, welke men voorbij kwam. Te Juseljsar gekomen ²⁾ werd men door den Cadi uit geldgierigheid met kettingen om den hals in de gevangenis gezet, onder voorwendsel, dat men spioneerde. Men ondervond er de waarheid van het spreekwoord, „dat daar, waar de geldgod regeert, alle recht uit is”. Wat men den Cadi ook voorhield en welke bewijzen men hem toonde, hij wilde nergens naar luisteren. Na aldus 8 dagen gezeten te hebben, had men eindelijk geld gegeven om weer los te komen. Te Juseljsar waren verscheidene kooplieden, die de Hollanders kenden en borg wilden zijn, dat zij Nederlandsche kooplieden waren, doch de Cadi „wilde zich nergens aan refereeren als aan het geld” ³⁾.

De oneenigheden van de jaren 1685 tot 1687 tusschen

1) Vermoedelijk worden hier bedoeld de zeven in de eerste tijden van het Christendom in Azië gestichte Christelijke kerken: Smyrna, Ephese, Sardes, Philadelphia (thans Alascheir), Thyatira, Pergamon en Laodicéa.

2) Deze plaats is door mij op geen enkelen atlas gevonden; evenmin in eenig aardrijkskundig woordenboek.

3) Meer uitvoerig door mij medegedeeld in *Navorscher*, 1906, blz. 525 e. v. Avaniën in de Levant.

Van Dam en de 13 z. g. „discreperende” te Smirna over het beëdigen van de manifesten der scheepsladingen leidden andermaal tot scheuring in de kerk ¹⁾. Zooals Van Dam in een geschrift dd. 18 Mei 1686 aan de onwilligen inlaschte, „lieten 2 voormalige ouderlingen zich niets gelegen liggen aan den stichtelijken omgang en de prediciën van hun vreedzamen en zedigen leeraar, doch waren zij belhamels en pesten”. De twisten hielden aan tot het einde van 1687, toen de kooplieden gedwongen werden den eed te doen. Een volkomen verzoening met Van Dam bleef feitelijk achterwege, hoewel Ds. Francken meermalen bemiddelend tusschenbeiden trachtte te komen, de hoop had om de 13 nog vóór kerstmis 1687 met Van Dam te verzoenen en deze reeds verklaard had zich tegenover hen als een goedertieren magistraat te zullen gedragen ²⁾. Zooals Van Dam den 5^{en} Jan. 1688 aan D.L.H. schreef, werden de 13 gedreven door ééNZelfden „sedieusen” geest en hadden zij ook den predikant „vele smadelijke en onfatsoenlijke woorden gegeven”. Een oogenblik hielden de oneenigheden op, toen Smirna op 10 Juli 1688 door een hevige aardbeving met daarop gevolgden brand werd geteisterd en onze kolonie, die veel verloren had, zich gedwongen zag om onder leiding van haar consul Van Dam, destijds reeds demissionair, op de schepen te vluchten. Onder deze benarde omstandigheden bleef Van Dam nog eenigen tijd aan het hoofd onzer kolonie. Den 22^{en} Febr. 1689 koos hij zee, terwijl Ds. Francken, aan wien 3 Nov. 1688 op zijn verzoek ontslag was verleend, eerst omstreeks 6 Jan. 1691 Smirna verliet. Hij verscheen 18 Juli 1691 in de vergadering van D.L.H. en vroeg bij die gelegenheid om schadeloosstelling voor zijn verloren lijftocht en bibliotheek, daar hij, evenals Van Dam, bij de ramp te Smirna op 10 Juli 1688 alles was kwijt geraakt. Francken's opvolger, Ds. Jacob Kunst, in Dec. 1688 door

1) Zie de *Bijdragen*, Dl. VIII, blz. 19.

2) T. a. p., blz. 37—39.

D.L.H. aangesteld, kwam den 26^{en} Oct. 1690 te Smirna aan en overleed aldaar op 5 Aug. 1692 ¹⁾.

Tilburg.

1) Voor de geschiedenis van onze gemeente te Smirna *na de aardbeving* van 1688 zie men, behalve de in den aanvang van dit artikel genoemde bronnen nog: *Ned. Archief voor Kerkelijke geschiedenis*, VII (1847), 168 e.v.: Artikel van N. C. Kist; ook *De Gids*, 1876, II, 48 tot 60: Artikel van den Heer Rost van Tonningen over Smyrna en Ephese.